

Een belangrijke gebeurtenis in de achttiende eeuw was de vondst van enkele spectaculaire fossielen in de St. Pietersberg. In een aardige bijdrage beschrijft E. W. A. Mulder het belang van deze vondsten. Het is jammer dat hij weinig aandacht besteedt aan de context waarin ze geïnterpreteerd werden. Fossielen waren in de negentiende eeuw immers een belangrijk onderwerp in de debatten over evolutie en de ouderdom van de aarde. Mulder eindigt zijn beschrijving op het moment dat de ‘juiste’ interpretatie was gevonden. Dat is tekenend voor veel van de artikelen uit deze bundel.

Tijdens het Verenigd Koninkrijk, van 1815 tot 1830, begon in het zuidelijke deel van het rijk een bloeiende geologische traditie, gestimuleerd door de opkomende mijnbouw. Deze Belgische aardwetenschappen zijn beschreven in de bijdrage van Geert Vanpaemel, één van de beste stukken uit de bundel. In het noordelijke deel van het koninkrijk bleef de situatie min of meer ongewijzigd.

Halverwege de negentiende eeuw wisten H. Vogelsang en Staring wel een Nederlandse geologie op poten te zetten. Drie artikelen, van J. L. R. Touret, F. R. van Veen en P. E. Faasse, gaan over deze twee pioniers. In dezelfde periode ontstond er belangstelling voor de dynamiek van grondwater: eindelijk een onderwerp waar Nederland aan bij kon dragen, ook zonder bergen. De drinkwatervoorziening van Amsterdam was de motor achter veel onderzoek in de Noord-Hollandse duinen. J. J. de Vries heeft daar een bijdrage aan gewijd.

Als toegift krijgt de lezer een ongepubliceerd stuk voorgeschoteld, van de hand van C. E. A. Wichmann, hoogleraar geologie in Utrecht van 1879 tot 1921. Het is een stuk uit 1901 over een mineraal in Nieuw-Guinea, dat in 2000 in een archiefdoos werd gevonden. Wichmann zelf vond het blijkbaar niet goed genoeg om te publiceren. Het is mij eerlijk gezegd een raadsel waarom het nu wel van belang zou zijn. D. Visser wijst er in zijn toelichting alleen op dat het betreffende mineraal ook nu niet erg bekend is.

De conclusie moet helaas zijn dat deze bundel een paar aardige artikelen bevat, maar dat het grootste deel vermoedelijk vooral interessant is voor een kleine groep specialisten.

David Baneke

W. Amann, G. E. Grimm, U. Werlein, ed., *Annäherungen. Wahrnehmung der Nachbarschaft in der deutsch-niederländischen Literatur des 19. und 20. Jahrhunderts* (Studien zur Geschichte und Kultur Nordwesteuropas X; Münster, etc.: Waxmann, 2004, 228 blz., € 24,90, ISBN 3 8309 1408 3).

Onder de eindredactie van de gerenommeerde expert voor de relatie Nederland-Duitsland, Horst Lademacher, bevat deze bundel een reeks artikelen die voortkomen uit een symposium, dat in 2001 in Duisburg gehouden werd. De rode draad in de bundel is de imagologie, de discipline die zich bezighoudt met het beeld dat volkeren van zichzelf en van anderen hebben. De artikelen zijn chronologisch geordend. Het begint met oude encyclopedieën en eindigt met Harry Mulisch — waarmee één cliché al vervuld is, namelijk dat een bundel over dit thema niet zonder Mulisch kan. Het valt op dat er meer bijdragen over de Duitse waarneming van Nederland zijn dan omgekeerd en dat deze over

het algemeen van betere kwaliteit zijn. Hoewel de titel doet vermoeden dat het vooral gaat om beeldvorming in literaire werken, gaan vooral de eerste drie bijdragen een stuk verder.

Zo geeft het inleidende artikel met de titel ‘Zur imagologischen Fragestellung am Beispiel des Niederlande-Bildes in älteren deutschen Lexika’ van Gunter E. Grimm een interessante en vaak ook amusante inkijk in de stijl van Duitse encyclopedieën uit de achttiende en negentiende eeuw. Hollandse stereotypen zoals kaas, klompen en windmolens blijken geenszins een uitvinding van de laatste vijftig jaar te zijn. De citaten uit de encyclopedieën maken ook duidelijk dat er al tweehonderd jaar geleden een duidelijk beeld van het Nederlandse karakter en zijn wezenlijke verschillen met het Duitse karakter bestond.

De waarneming van het buurvolk als een volk met een totaal verschillend karakter komt in de diverse artikelen steeds weer terug — of het nu over het Nederlandse Duitslandbeeld of het Duitse Nederlandbeeld gaat. De pragmatische, koele, fantasieloze Nederlander die steeds op zijn eigen voordeel let staat tegenover de romantische, filosofische Duitser die tot extremen geneigd is. Van deze stereotypen wordt in de literatuur in principe niet afgeweken — wel verschilt de waardering van deze eigenschappen. De spreekwoordelijke Nederlandse tolerantie bijvoorbeeld kan een ideaal zijn, maar ook als onverschilligheid worden geïnterpreteerd.

Met eigenschappen als winstbejag, onverschilligheid en oppervlakkigheid worden tegenwoordig eerder Amerikanen geïdentificeerd dan Nederlanders. Het artikel van Dieter Heimböckel over het anti-Nederlandisme van de Duitse romantici als voorloper van het anti-Amerikanisme toont aan dat het beeld dat veel Duitsers — en inmiddels trouwens ook veel Nederlanders, maar dat wordt niet genoemd — van Amerikanen hebben, vroeger van toepassing was op Nederlanders. Volgens de auteur zou vandaag geen Duitser meer deze eigenschappen toeschrijven aan Nederlanders; het tegenwoordige beeld van Nederland in Duitsland is zelfs bijzonder positief. Als voorbeelden noemt hij de populariteit van de Nederlandse literatuur en het voorbeeldkarakter van de Nederlandse economie. Maar strikt genomen speelt bij deze onderwerpen het ‘Nederlandse karakter’ een ondergeschikte rol.

De wederzijdse stereotypen zijn ook minder van belang in de uiterst kritische bijdrage over het werk *Moderne geschiedenis van Duitsland 1800-1900* van de Amsterdamse historicus Frits Boterman, waarin Henning Westheide het meest afwijkt van het thema van de bundel. Volgens zijn analyse van dit boek wordt hierin een bijzonder Nederlands zicht gegeven op de Duitse geschiedenis en worden vooroordelen eerder bevestigd dan kritisch onder de loep genomen. Het werk bevat volgens Westheide bovendien incorrecte Duitse citaten en Duitse woorden als *Kultur* en *Heimat* worden op een emotionele manier gebruikt — iets wat een Duitstalige lezer van Nederlandse publicaties helaas al te goed kent.

De volgende artikelen houden zich deels met specifieke schrijvers bezig, deels met bijzondere thema's zoals het beeld van Berlijn in de Nederlandse (Schürings) en het beeld van Amsterdam in de Duitse literatuur (Ester). Twee artikelen (Delabar, Declodt) zijn gewijd aan literaire tijdschriften en hun inzet voor de literatuur van het buurland. Het is trouwens opvallend dat de besproken Duitse schrijvers meestal vooroorlogs zijn, terwijl

de genoemde Nederlandse schrijvers vooral naoorlogs zijn. Daardoor ontstaat een zekere onevenwichtigheid in het geheel van de bundel.

Zoals gezegd, de bijdragen verschillen nogal van kwaliteit. De grondige literatuurwetenschappelijke analyse van bijvoorbeeld Hans Ester staat tegenover artikelen die meer op een schoolopstel lijken. Maar deze kwaliteitsverschillen lijken mij inherent aan de vorm van een bundel. Wat wel opvalt is dat er weinig wordt ingegaan op auteurs die langere tijd in het andere land hebben gewoond of bijvoorbeeld de *Exilautores* die in de jaren dertig vanuit Duitsland naar Nederland zijn gevlucht. Er zijn immers genoeg *Exil*-ervaringen in Nederland literair verwerkt, bijvoorbeeld de autobiografische romans en verhalen van Grete Weil of aan Konrad Merz, die na zijn vlucht in 1933 in Nederland is gebleven.

Samenvattend kan gezegd worden dat de artikelen een interessante inkijk geven in de geschiedenis van de wederzijdse beeldvorming in Duitsland en Nederland. Enerzijds wordt duidelijk waar de hedendaagse clichés hun oorsprong hebben en dat ze deels al een lange traditie hebben. Anderzijds is het voor de Nederlandse lezer zeker interessant om te ervaren hoe in het Duitsland van de negentiende en de vroege twintigste eeuw over Nederland en Nederlanders werd gedacht.

Katja B. Zaich

Th. J. A. Terlouw, ed., *Geschiedenis van de fysiotherapie gezien door andere ogen. Bijdragen tot de geschiedenis van de fysiotherapie in de negentiende en twintigste eeuw geschreven door Nederlandse en buitenlandse onderzoekers* (Amsterdam: Aksant, 2004, 408 blz., € 27,50, ISBN 90 5260 163 1).

Thomas Terlouw houdt zich al vijftien jaar lang bezig met de geschiedenis van de fysiotherapie, een paramedisch beroep dat vroeger bekend stond als dat van heilgymnast-masseur. In 1991 promoveerde hij op een dissertatie over de opkomst van dit beroep in de negentiende eeuw. Hij zorgde er persoonlijk voor dat delen van het archief van de beroepsorganisatie en de bibliotheek, die verloren dreigden te gaan, behouden bleven. De aandacht voor de eigen geschiedenis is bij fysiotherapeuten in Nederland en andere West-Europese landen tot nu toe uiterst gering geweest. De thans uitgebrachte en door Terlouw geredigeerde bundel met elf bijdragen van diverse experts vormt het bewijs dat deze geschiedenis tal van belangwekkende aspecten kent.

De mij toegemeten ruimte staat het niet toe om alle bijdragen een voor een te bespreken. De kwaliteit ervan is echter hoog. Twee hebben betrekking op de fysiotherapie in het algemeen, vijf op de ontwikkeling van dit beroep in Nederland tussen rond 1800 en rond 1950, twee op het ontstaan en de organisatorische setting in België, een op de ontwikkeling van de Duitse 'Krankengymnastik' en tenslotte een op Duitstalig Zwitserland. De oorsprong van het nieuwe beroep was het uit de Verlichting stammende denkbeeld dat het lichaam niet alleen maar een voertuig van de geest was, maar dat het een eigen, op zich zelf staande waarde had. De grondlegger was de Zweed Per Hendrik Ling, die in 1813 in Stockholm een instituut oprichtte waar heilgymnasten werden opgeleid.

de genoemde Nederlandse schrijvers vooral naoorlogs zijn. Daardoor ontstaat een zekere onevenwichtigheid in het geheel van de bundel.

Zoals gezegd, de bijdragen verschillen nogal van kwaliteit. De grondige literatuurwetenschappelijke analyse van bijvoorbeeld Hans Ester staat tegenover artikelen die meer op een schoolopstel lijken. Maar deze kwaliteitsverschillen lijken mij inherent aan de vorm van een bundel. Wat wel opvalt is dat er weinig wordt ingegaan op auteurs die langere tijd in het andere land hebben gewoond of bijvoorbeeld de *Exilautores* die in de jaren dertig vanuit Duitsland naar Nederland zijn gevlucht. Er zijn immers genoeg *Exil*-ervaringen in Nederland literair verwerkt, bijvoorbeeld de autobiografische romans en verhalen van Grete Weil of aan Konrad Merz, die na zijn vlucht in 1933 in Nederland is gebleven.

Samenvattend kan gezegd worden dat de artikelen een interessante inkijk geven in de geschiedenis van de wederzijdse beeldvorming in Duitsland en Nederland. Enerzijds wordt duidelijk waar de hedendaagse clichés hun oorsprong hebben en dat ze deels al een lange traditie hebben. Anderzijds is het voor de Nederlandse lezer zeker interessant om te ervaren hoe in het Duitsland van de negentiende en de vroege twintigste eeuw over Nederland en Nederlanders werd gedacht.

Katja B. Zaich

Th. J. A. Terlouw, ed., *Geschiedenis van de fysiotherapie gezien door andere ogen. Bijdragen tot de geschiedenis van de fysiotherapie in de negentiende en twintigste eeuw geschreven door Nederlandse en buitenlandse onderzoekers* (Amsterdam: Aksant, 2004, 408 blz., € 27,50, ISBN 90 5260 163 1).

Thomas Terlouw houdt zich al vijftien jaar lang bezig met de geschiedenis van de fysiotherapie, een paramedisch beroep dat vroeger bekend stond als dat van heilgymnast-masseur. In 1991 promoveerde hij op een dissertatie over de opkomst van dit beroep in de negentiende eeuw. Hij zorgde er persoonlijk voor dat delen van het archief van de beroepsorganisatie en de bibliotheek, die verloren dreigden te gaan, behouden bleven. De aandacht voor de eigen geschiedenis is bij fysiotherapeuten in Nederland en andere West-Europese landen tot nu toe uiterst gering geweest. De thans uitgebrachte en door Terlouw geredigeerde bundel met elf bijdragen van diverse experts vormt het bewijs dat deze geschiedenis tal van belangwekkende aspecten kent.

De mij toegemeten ruimte staat het niet toe om alle bijdragen een voor een te bespreken. De kwaliteit ervan is echter hoog. Twee hebben betrekking op de fysiotherapie in het algemeen, vijf op de ontwikkeling van dit beroep in Nederland tussen rond 1800 en rond 1950, twee op het ontstaan en de organisatorische setting in België, een op de ontwikkeling van de Duitse 'Krankengymnastik' en tenslotte een op Duitstalig Zwitserland. De oorsprong van het nieuwe beroep was het uit de Verlichting stammende denkbeeld dat het lichaam niet alleen maar een voertuig van de geest was, maar dat het een eigen, op zich zelf staande waarde had. De grondlegger was de Zweed Per Hendrik Ling, die in 1813 in Stockholm een instituut oprichtte waar heilgymnasten werden opgeleid.